

תרומה למהלך ספרותי חדש

מאת יעקב בטר

כמי מוכאל: "חסות", עם עובד, ספריה לעם, תשל"ז, 372 עמ'.
*
זכורים לנו סיפוריו של ס. יזר, למשל "השבוי", שבו דמות הערבי מתפקדת רק כחלק מאי-שיותו של הגיבור היהודי. אין הערבי דמות עצמאית, אלא מעין מדד מוסרי לדמותו של הלוחם היהודי. כן זכורה לנו דמותו של פליט השואה היהודי הפולני ב"הקרוב" ליריב בן-אהרן. גם שם לא חשוב בעיני הסופר גורלה של הדמות. עברה המחריד כא רק כדי להצדיק את התנהגותה בהווה. היא עצמה, הדמות (ה) קצין עוקר השיניים מפיות מתים ערבים במבצע סיני), משמשת כאינדיקטור לדמויות אחרות. כי עיקר לדמותו המיתית של הצבר, ונוסיף דוגמה אקטואלית ועכשית וזאת מאוד. נעים, אחד מגיבורי של "המאהב" לא ב יהושע מוצג לא בוכות היותו אדם שלם, ערבי, בעל כאלה וכאלה תכונות והתנהגויות, יצור טבעי הפועל מתואם עם נתונים נוספים בשטח, אלא בשל היותו ערבי המזקלם את ביאליק, ה מתנהג כפי שהוא מתנהג למרות היותו ערבי. הנסיון הוא לראות את הערבי כביכול כ"אחד משלנו", אדם גורמאלי", והתוצאה: שיכ רומאנטיזציום נוסח משה סמילנסקי בלבוש עשוי.

ובדמות הערבי בשנים האחרונות הופיעה שורה של ספרים המציינים על מהלך חדש. כך נדמה לי בספרותנו (ראה "המעברה" של ש. בלס, "המחצבה" של א. בן עזר, רוב כתיבתו של א. יעוזקסט, "האסופים" של לב חקק ועוד). האמת, שברוב הי יצירות הללו הגיבורים הם יהודים, וכשמופיע ערבי איננו אלא דמות-עזר, פרט לפרק מתוך ר"מאן בכתובים (ר', עתון "77", מס' 3) מאת שמעון בלס, העוסק בגיבור ערבי.

"חסות" של סמי מיכאל היגדה לא בצדק כרומאן פוליטי. האמת היא ואולי היא לטובת הרומאן, שאין כאן התמודדות עם עמית פוליטיות; יש כאן שימת דגש על התבטאויות לאומיות ולאומניות הריפות ורגשניות של הגיבורים הערבים והיהודים גם יחד. אך עצם הנסיון להתמודד עם גיבורים השייכים לקבוצה פוליטית קטנה בארץ, בעלת השקפה ו-אורח-חיים הרגיבים, הוא מעניין. אם כי זהו נסיון שטחי בהלכה, הנוגע לרוב בגיבורים היצייים של הייחן הפוליטיים כביכול של הדמויות.

עלילת הרומאן מתרחשת בחיפה בשלושת ימיה הראשונים של מלחמת יום הכיפורים. מרדוך מטיל על אשתו שולה להוכיח לערב יום-כיפור את ידידיו הר ערבים: פואד, ממנהיגי הארגון פתחי, משורר צעיר, המזכיר מי שום מה את המשורר סמיח אלי קאסם, שושנה, אשת פואד הי יהודיה, הצברית השורשית, המי שבניקית, שהיא בבואה של אבי טיפוס ארטנטי ומוכר היטב בחברה החיפאית, המגלה בדמותה טפח מבעיות הזוגות המערבים. פגזי יוצא עם גיסו לעתיד לטיול בשטחים, הגיס מתארח במחנה פליטים אצל קרובי משפחה וה משורר מתארח אצל רופא שניים בג'נין, שם הוא נתקל בסצינה עקובה מדם, והקורא מציץ אל תוך הנעשה בקרב ארגוני החבלה ועל יחסיהם עם התושבים, שהם יחסים בהחלט אמביוולנטיים.

בפרוץ המלחמה לובש מרדוך (צעיר יהודי עיראקי, שעונה כי קומוניסט בבתי-הכלא בעיראק וכל ידידיו בארץ הם ערבים) את מדי הצבא שלו וממתין בכניסה

לביתו לצו ההתייצבות. שולה נותרת בגפה, מופקדת על בנם המפגד. פתחי המשורר חושש ממאסר אדמיניסטרטיבי ימיצא חסות, במצוות הארגון, בביתם של שולה ומרדוך. שולה חרדה לבעלה הנלחם. היא אף מגלה שהיא שוב בהריון, שציפתה לו זמן רב בכליון עיניים מהול בחרדה שמה יבוא ילד נוסף כדוגמת עידו.

יחסה של שולה אל עמדותיו הלאומניות של פתחי הוא אמ" ביולנטי בראשית העלילה ושליי לי בסופה. רמי, ששולה אהבה וספק אהבת גם עתה, נהרג ברמת הגולן כשהוא מפקד על גדוד טנקים. המלחמה עדיין בי שלבה הקריטי אבל שולה מסיי קה מסקנות, והיא משוכנעת שגם מרדוך גושט את הארגון.

העלילה מתרחשת בכמה רמות. ראשית, קיים המשולש: שולה, מרדוך ועידו בנם המפגד. לעידו אין חיים עצמאיים כדמות בסי פור — הוא מחדד את היחסים בין מרדוך לשולה. הוא גם מקור האכזבה והקשר הבלתי-נעים של מרדוך אל עברו. מרדוך אחוז רגשי אשם, הוא חושד שבו עצמו נעוצה הסיבה לפיגורו של עידו. באחד מסיפוריו-זיכיוני, המהווים מעין רומאן בתוך רומאן ועוד רים לקורא להשלים את הדמות, מספר מרדוך על עינוי אחד מזינויו הרבים. מרדוך מופשט בחדר העינויים, כפות לכיסא מת כת. פרימוס מובער מתחת לכסא. מרדוך זועק מכאב ומתעלף. בשל העינוי וזה חושש מרדוך שורעו הושחת.

גם סיפורי שולה מעברה מש תורים יפה בעלילה הראשית. יחי סיה עם אהובה הראשון, רמי, שנהרג, מוליכים לעזיבתה את הארגון בסוף העלילה.

פתחי המשורר, פואד המנהיג הקשיש, המריר בשל אכזבתו מי חבריו בארץ ומהגשמת האידיאה בתו"ל (הוא היה בפראג, בשל"י תות הארגון), שושנה היהודיה הנשואה לפואד — משוררטים בצורה שטחית למדי. הנגדרנות של פתחי, פליטות-הפה הלאומניות שלו, חיזוריו אחר שולה, נטולים כאילו מסטריאוטיפ מוכן מראש. פואד בהתנהגותו מוסבר הלכית. תמונת המשטרה, למשל, משכנעת

בשל העימות המעניין בין פואד לבין ערבי כפרי. אבל התנהגותו במערכת בין חבריה, חיצונית ולא משכנעת. גם, "הלוכת הכו" תות" בביתו של פואד בין בניו שרירותית למדי. לבטיה של שו שנה חיצוניים ובעיקר, "טכניים" (למשל, שיחת הטלפון שלה עם אחיה). אמיתית יותר התנהגותה בקרב ילדיה והיקרעותה בין הר רצון לחנכם כיהודים לבין רצונו של אחד הבנים להיות ערבי לאומני לכל דבר. בדמותם של שושנה ופואד הוהמזה הזדמנות להעלות את אחת הבעיות הקשות והמציקות בחברתנו — יחסים בין יהודים וערבים בישראל, ו יחסים בין יהודיה וערבי כזוג נשוי. דמויותיהם של שושנה ופואד רק רומזים על היקפה ועומקה של הבעיה. בלי להיכנס לתוכה, המפגש בין הסבתות, אמה של שושנה ואמו של פואד, בבית פואד ושושנה הוא מאולץ, בלתי-אמין. אינו מוסיף כהוא זה לסיפור המעניין כשלעצמו ומותיר ריח רע של איזו חתירה ל"סוף טוב הכל טוב".

הספר, כאמור, סובל מליקויים רבים. קטעי תהווי במחנה הפלי-טים אינם יוצאים מגדר כתבה בעיתון. ערביזמים מאולצים שור רים לרוב בשיחות, לעיתים שלא לצורך. הדמויות הצדדיות (הורי שולה, לדוגמה) הן "קרטוניות". פתרונות-טכניים באים במקום העי מקת הניגודים על יסודות הת נהגותיים (שיחת הטלפון של שו שנה), לא יחת גולשת הכתיבה אל הרפורטאזיה העתונאית. אבל יחד עם זאת: לא עוד ערבי בן המדבר, הרומאנטי, המעורר רגשי אשם ורצון הוזהות בליבו של הקורא. אלא ערבי המתנהג בתנאי הארץ, הפועל כאן, עכי שיו. לא עוד, "עולה חדש", מעין סלאח שבתי נצחי ומצחיק, אלא אדם מורכב, בעל עבר והווה המפעילים אותו על רקע המתרחש הסביבתי והנפשי. לא עוד הלור צים, חברי תנועת נוער, "חלוצית", "היובית" ר"ל, אלא חברי ארגון פוליטי קיצוני, היודעים שהם מיעוט קטן, המודעים לעמדותיהם, המתמודדים זה עם זה ועם ה עמדות גם יחד. ובכך רואה אני תרומה, צנועה אמנם אבל מי משית, למהלך ספרותי חדש.